

HERÈNCIA MORISCA.

Bernat Capó

Vaja per davant que no anem a tenir una conferència a l'estil tradicional, açò no serà altra cosa que una xerrada, no massa llarga, on us contaré unes quantes curiositats que unes voltes us faran obrir els ulls amb una mica d'interés i altres els tancareu de tan conegudes que seran les contarelles. Amb una sola volta que romaneu interessats em donaré per satisfet.

Quede ben clar que no sóc un científic, ni un especialista en altra cosa que no siga l'estima a la meua terra, al meu passat, és a dir a lat erra de tots nosaltres, a la nostra història. En realitat del que es tracta en aquestes xerrades és de fer país, el nostre vertader, buscant les arrels pròpies, traient-les a la llum i xuclant-les com si d'una autèntica llepolia es tractara. Ens hem d'omplir de tot el nostre, siga bo o roí, i perquè és cosa nostra ho assumirem amb totes les conseqüències, sense menysprear res, amb alegria. No estem en condicions de renunciar a qualsevol cosa per menuda que siga, doncs com diu molt bé la nostra dita popular *tota pedra fa marge* i nosaltres necessitem construir moltes espones, com feren els nostres avantpassats, per sembrar la llavor que un dia es torne blat alimentós per nodrir l'esperit d'un poble esperançat.

Hem de mirar endarrera i agafar, ben fort, el que ens deixaren els àrabs i allò que portaren, ben poca cosa, aquells que els foragitaren. De la petja aràbica tenim un bon grapat de costums dels que anem a parlar tot seguit, doncs aquest és el tema de la nostra conversa.

L'herència morisca que posem a l'abast dels oients es concreta en alguns costums i determinats menjars. Ningú no pense que quan pronuncie la paraula herència vaja a referir-me a eixos tresors que la gent sempre ha cregut que hi havia amagats per tot arreu de les nostres contrades i que mai no troben les persones. Això, per desgràcia dels cercadors, no són altra cosa que llegendes, potser dramàtiques, potser gratificants, però la realitat era molt més dura. En aquell temps mancaven els diners i la fam era una molesta veïna que es ficava dintre de totes les cases, però, com que la fantasia és lliure, cada poble té la seua historieta que fa referència al cas, com també té el seu miraclat particular en assumptes de religió.

Així, per exemple, es diu que la serra de Segària és la més rica de la contrada de la Marina Alta, perquè, per tot arreu, els moriscos van fer nius amb els seus diners quan foren forallançats. A la vila de Bolulla tenen l'anomenada penya de l'or i la gent ha cavat fins desllomar-se. A la fi van descobrir que la penya quelcom d'or sí que té, però amb un sentit metafòric, doncs, pel matí, quan ve els ratjos del sol les seves pedres semblen daurades. I això és tot. A Gorga, pel muntanyam de l'Alcoià, canten una estrofa que diu, *Subirat, Subirat, que ric serà qui l'encontrarà*. Subirat és una partida rural molt ben treballada i de bona terra i l'únic tresor és el d'una bona collita quan plou a temps, que ja seria un bon tresor. I d'aquesta manera tants i tants pobles on hom no s'ha fet mai ric, al menys amb el producte dels estalvis moriscs, però la llegenda és viva.

Hem de pensar que aquella pobra gent no tenia altra riquesa que el seu treball i prou satisfets s'encontraven quan aconseguien omplir la cambra de garrofes i figues seques per passar l'hivern. De la seua pobresa tenim molts testimonis escrits dels que queda constància

als Arxius de l'Audiència de València. U de tants ens diu: "De dia i part de la nit estaven damunt la terra, alimentant-se sols amb un tros de pa d'ordi, panses i figues i bevien aigua clara i prou, la resta, d'allò que obtenien, era pels senyors". Un altre comentari, que reproduïm en castellà, perquè així apareix escrit deia: "Cuando estaban enfermos yacían sobre un matalafe en sus cocinas y permanecían con un jarro de agua a su lado, sin otra medicina más que dieta y con eso solían curar sus calenturas. Nunca se sangraban, ni purgaban, ni llamaban a los médicos". No en podien cridar perquè no en tenien com direm més endavant. Crec, i estarem tots d'acord, que amb aquestes condicions de vida resulta prou difícil, per no dir impossible, obtenir riquesa. Per molt estalviadors que foren, el primer, ara i abans és matar la fam.

Ja que hem anomenat les malalties aprofite l'ocasió per entrar en el tema que ens ocupa referint-me a la figura del curander que ho és, sense dubte, una part força important de l'herència rebuda dels moriscos. En aquell temps hi havia pocs metges i els que ho eren estaven, per complet, al servei dels cristians. A la força entre la gent morisca tingué que nàixer el sanador o curander per tal de portar alguna mena de remei als de la seua raça. El curander, com tothom arreu d'aquell *status social*, no sabia ni llegir ni escriure, la seua professió era la de llaurador i, entre solc i solc, practicava la medicina. Pel fet de ser moriscos ja estaven vigilats, pel fet de curar els seus germans eren perseguits, portats davant de la justícia i quasi sempre condemnats. Hi ha una abundosa documentació al respecte, de cada deu casos tractats per la Inquisició, al menys vuit pertanyien al poble morisc. Això i l'analfabetisme imperant obligà que els seus coneixements es transmeteren per tradició oral, de pares a fills, és a dir com a cosa netament familiar.

Les malalties que curaven eren les normals d'acord amb la patologia de l'època. Hi havia casos que ara, possiblement, ens facin riure, però abans estaven a l'ordre del dia, no sols per part dels curandera, també pels metges que havien estudiat. El camp de la medicina morisca era molt ample, hi cabien des de les herbes fins l'astrologia, passant per les oracions, sense oblidar els sortilegis. La famosa llista de les vint-i-cinc herbes, que ho poden curar quasi tot, fou una aportació morisca i entrà amb tanta força en el seu món i després passà al nostre que encara les tenim a l'abast i se solen utilitzar amb freqüència. Com que les herbes les coneixien molt bé les aplicaven amb molta mesura i oportunitat, amb elles podien curar el fetge podrit, les ventositats de la panxa, el mal d'orí, les pedres al ronyó, els constipats i parem de comptar. Quan les herbes fallaven entraven en jos les oracions. Si entropessaven amb qualsevol malalt dels anomenats maniàtics tiraven mà dels sortilegis, no el curaven, però tampoc li feien mal. Els sortilegis eren de tipus cabalístic i us oferisc un exemple ben curiós i una mica complicat: Les lletres reben valors numèrics i així, per conèixer la infermetat se suma el resultat del nom de la persona malalta i el del dia que es va gitar al llit, es divideix per set, que sempre ha sigut un número màgic, i si la resta és la unitat podem afirmar que es tracta d'aliacrà, si ens en queden dos tenim febre, si tres malenconia, si quatre són aires malignes i així fins finalitzar la taula corresponent, amb l'excepció que si al coeficient apareix el zero no hi ha cap mena d'infermetat, es tracta d'allò que els valencians diem pudentor. També cal recordar que l'astrologia fou una ciència molt popular al llarg de tota l'edat mitjana. La portaren els àrabs i se l'afillaren els jueus que la transmeteren per tot arreu del món. I encara alena.

De tot açò alguna cosa ens ha quedat. Doneu una mirada al vostre voltant i ho podreu comprovar. Els nostres curanders són autèntics mestres en el coneixement de les herbes, utilitzen l'oració a sovint, miren molt les diverses fases de la lluna i també tenen els seues sistemes cabalístics per curar, amb més o menys encert, tota mena de malalties. Un exemple viu: he tingut notícies de la fórmula per sanar l'úlcer duodenal. Done per entès que no serà un cas únic, crec que a la majoria dels pobles del nostre país el costum es presentarà amb poques variants. El sistema és prou simple, l'única cosa que importa és que el malalt no s'adone, que ignore tot el tripijoc. El familiar més pròxim té que caçar determinada classe de bestiola, preferentment un andragó o una sargantana, caldrà que la pose dintre d'un tros de canya verda, la tape bé i la deixe sota el matalaf on dorm l'inadvertit pacient. Passats uns dies quan la bestiola s'haja assecat la malaltia haurà desaparegut. Cal suposar que per cada tipus d'infermetat es tindrà que emprar un animal distint i determinat, és clar. La cosa no és de rissa, ben segut. El curander s'ho pren seriosament i si el malalt o els seus al·legats posen la mateixa fe en l'assumpte és possible que la salut torne al cos dolent. Tenim també el famós cas de les berrugues. No estic parlant-ne de fa quatre o cinc segles endarrera, parle d'ara mateix, dels nostres dies, i pense que tots ho sabeu com ho puc saber jo. Tenim curanders que són vertaders especialistes en ossos, les dites berrugues i en treure el sol del cap, això és, sense dubte, herència morisca i d'idèntica manera que abans, es passen la ciència de pares a fills, d'oncles a nebots, és a dir que l'assumpte segueix sent cosa familiar i una mica fosca i amb les variants pròpies del canvi de religió. Per què no ampliar el cercle? Abans no es podia fer per la brutal repressió, a hores d'ara no es fa, simplement, perquè el personal s'ha fet descregut i sols acudeix al sanador quan les portes de la medicina s'han tancat.

Sanadors, curanders, medecinaires, remeiers, tant s'hi val. Abans no era possible que les dones participaren en les tasques d'aquesta, diem-li, "professió lliberal". Era cosa d'homes. De qualsevol manera és ben cert que les supersticions, credibilitat, fetitxisme i, fins i tot, culte, seguim portant-ho a la massa de la sang i resulta una herència ferma i força difícil de forallar del cervell humà. També foren els àrabs els que portaren el costum de defensar-se amb amulets, aqueixes coses que es pengen al coll, es porten a la butxaca o dins de la cartera. Els nostres principals avantpassats deien que un bon musulmà no deuu d'anar mai sense qualsevol cosa que el defense de perills externs, perquè la persona que no disposa d'amulets és com la casa que no s'hi pot tancar per manca de porta i ja sabem que la casa que no té porta permet el pas del bé i dels mal, del vent i la pluja. Hui són nombroses les persones que segueixen el costum dels amulets, aquell costum que un dia llunyà portaren els àrabs i que, a hores d'ara, és de tots en general. I és que totes les persones tenim, allà en el fons, un regomello que ens fa pensar en un altre món com a conseqüència de la por, eix llavat que fa unflar la capacitat conservadora i, potser, esperançadora dels pobles.

Quan van arribar els moros —aquest mot és pejoratiu i no cau gens bé als interessats— l'agricultura del país estava tan endarrerida que les dolences per manca d'alimentació eren a l'ordre del dia. La primera tasca que van mamprendre, doncs, fou la de procurar que no faltara menjar. El romans havien fet molt pel desenvolupament dels treballs al camp, però després van venir els visigots i demés genteta i el poc que hi havia quasi el deixaren perdre. Ells, al parer, en tenien prou i poques ganes de treballar i gens d'imaginació. La lògica descomposició vingué i femà el terreny per la invasió sarraïna. Els àrabs trobaren aquí molta terra bona, però perduda quasi per complet i sense pensar-s'ho dues vegades es posaren a la tasca, fent de

l'erm un autèntic verger. I com que eren homes molt previnguts no sols treballaren el planet, també començaren a treure-li suc a la muntanya, més fàcil de defensar en el cas que les vicissituds de les batalles els jugaren alguna mala passada i es quedaren sense cap tipus de collita. I així van anar formant-se els bancalets que avui ens sorprenen fent escales fins el caramull de les muntanyes. Un marge, per evitar que la pluja s'endugués la terra, i els arbres necessaris, quasi sempre figueres i garroferes i, a la querena, un solc de tramussos o guixes que aprofitaven per complet, per l'home els fruits i per les besties el farratge. Això de la sembra del tramús i la guixa jo encara ho he conegut. La fam que hi hagué després de la guerra nostra, una guerra que mai no tenia que haver sigut, obligà a rescatar un costum morisc que havia romàs oblidat.

Ja que he anomenat els bancals escalonant la muntanya vull aprofitar l'ocasió per aclarir la situació, si puc, és clar, perquè tenim moltes teories al respecte. Segons bona part dels estudiosos no és ben segur que l'abancament fos obra exclusiva dels àrabs. Diuen que també molts cristians van deixar la suor amargant qualsevol lloc on hagués un pam de terra. Jo no dubte, pot ser cosa de les dues cultures. L'Edat Moderna, és a dir allà pel segle XVII i part del XVIII, la nostra terra conegué molts atacs dels pirates turcs i fins i tot dels moriscos que havien estat foragitats per aquell temps. La fent fugia del pla cercant la muntanya. És ben possible que en eixa època de la història es construïren molts més bancals, encara que no hem d'oblidar que, a partir del segle XIII, després de la conquesta d'aquestes terres per les hostes del rei Jaume I, foren els moriscos, ells sols, qui treballaren el pedregar i si ho feren no fou, simplement, pel gust de crear noves fonts de riquesa, ni per assegurar una mínima collita com havien fet abans, més bé se sentiren obligats, perquè els repobladors es convertiren en els nous amos de les terres bones que tenien reg i les millors condicions. Els pobres moriscos no tingueren més remei que acceptar la nova situació i convertir-se en treballadors dels nous senyors d'uns camps que havien sigut d'ells i passar a crear nous espais de cultius per sentir-se propietaris sense futur.

Entre altres coses, als àrabs els hem d'agrair –al menys jo, personalment- el coneixement de l'arròs. La paraula al-ruzz ve d'aquella cultura. Hi ha un autor de temps endarrerat, anomenat Licenciado Pedro Aznar de Cardona, que era un enemic declarat dels moriscos i dels àrabs, en general, "que comían arroz cada día". I ho diu d'una manera despectiva, quasi insultant, com si això fos un pecat sense perdó. A mí, que m'agrada molt i l'agraeix, de bona veritat, la part d'herència que m'ha correspost, això de menjar-ne a sovint em sembla una vertader sort i mai no una desgràcia. Si jo pogués, el cos ho permetia i la meua dona volgués en menjaria al migdia sec i per la nit caldós. Una mica exagerat és cert. Quasi totes les varietats de l'arròs que hui mengem venen de la cuina àrab. Quan podien el cuinaven amb carn de conill o de pollastre, de vegades el feien amb llentilles i el més freqüent estava aquell que es fa amb naps, fesols i penques que, a bon segur a tots els agrada. Fou una llàstima que no li pogueren posar un tros d'orella, unes costelles de porc o cansalada. Com ja sabeu la gent d'aquella cultura no podia –ni pot- menjar carn de porc, perquè la seua religió els ho veda. El que segurament desconegueu, i jo tampoc ho sé bé, siguen les autèntiques causes de la prohibició. Pense que van ser de tipus ecològic. El por era –i ho és- un animal quasi desconegut per tot arreu d'aquelles terres de la península aràbica poc poblada per la quantitat de zones desèrtiques que la formen. Resulta difícil la seua cria, perquè l'animal necessita ombra i molta frescor, condicions que mai no s'han donat per aquells indrets. A més és un

animal que no sua i es rebolca en el fang de les basses dels oasis per tal de regular la temperatura del seu cos i això feia –farà supose- que contamine les aigües del desert que són poques i molt ben valorades. Si aquell indret hagués estat un bioma humit a bon seguir que els àrabs no haguessin prohibit una carn tan saborosa, però com vivien en un ecosistema exageradament sec es comprén que el foragitaren de la seua gastronomia. No hi ha que oblidar tampoc que es tracta d'un poble nòmada, és a dir que mai no estava al mateix lloc. Quasi tots es dedicaven a la pastura i a la força tenien que cercar assetjaments on hagués una mica de bon past i l'aigua necessària pels ramats de cabres i ovelles. El porc no és un animal apropiat per caminar d'un lloc a un altre, és prou sedentari i no pot resistir molt de temps sense menjar i sense aigua. Encara que desconeixem les raons concretes de la prohibició no resulta difícil endevinar que ho copiarien de la llei jueva, ètnia que també li tenia –i té– mania al proveïdors de botifarres i sobrassada.

Els àrabs estan obligats a diverses ablucions al llarg del dia. Això de la neteja ho tenen molt clar i per ordre es diu que el primer és l'oració, després llavar-se i perfumar-se i per últim prestar la deguda atenció a les dones. Per aquí, tal vegada per indubtable influència de romans i grecs, el primer serien les dones ben llavades i perfumades i tot seguit donar les gràcies al conjunt de déus que tenien al seu servei. Allò de rentar-se quedaria en darrer lloc.

Foren també els àrabs que ens portaren el sucre i l'afició a les llepolies que d'ell se'n deriven i que segueixen endolcint els nostres paladars. A bon segur que tots vosaltres coneixeu els pastissos que en diuen polvorons, estrelletes i ametllats, ben carregats de sucre, ametlla i oli d'oliva i que, mireu per on, són les especialitats de la major part de les terres on la petja d'aquell passat llunyà és ben ferma com ho prova el seguiment dels seus costums. Pel que sabem eren molt llépols i a més dels pastissos solien menjar bona cosa de pansa, mel i bevien molta llet tant de cabra com d'ovella. A més a més foren els primers torronaires coneguts, els inventors del torró blanet del que es ven sota la denominació de Xixona. Tanta afició al dolç pot semblar-vos cosa rara. Tot té la seua explicació. I anem a ella. Jo, a manca d'experiència científica, he procurat informar-me de qui té la suficient autoritat per avalar el que estic dient. No m'ho invente. He parlat amb arabistes estudiosos del tema i m'han confirmat allò que jo pensava, és a dir que els àrabs són llépols, ho eren els que aquí van nàixer i ho seran sempre perquè és una necessitat vital. M'explique. La dolçor dóna quantitat de calories, sense dubte. Com ja sabeu, això crec, els àrabs durant el mes del Ramadà no mengen ni beuen. Així, de sopetó, sembla un dejú molt dur. No ho és tant, perquè la prohibició sols és diürna, és a dir des de llostrejar fins la posta de sol, cal que es pugui distingir un fil blanc d'un negre. En aquest cas concret i al llarg de la nit es pot menjar i beure a doll. Us bastarà fullejar el famós llibre titolat "Les mil i una nit" per assabentar-vos de com i de quina manera es desenvolupen eixes hores d'autèntic insomni. Cal pensar que, al dia següent de les nits lliures de vigilància, el cos es trobarà cansat, al temps que satisfet, i així és més fàcil suportar el dejú. El dolç els ajuda molt a la recuperació i especialment el torró que segons diuen té unes propietats prou superiors a la menta, base del *te morú*, i així el tenen com l'ingredient principal de les nits que, segurament, trobaran curtes. Quan els torronaires de Xixona s'assabenten a l'assumpte faran que en mengem tot l'any i no sols per les festes nadalenques.

La pansa del raïm de moscatell també té el seu secret, encara que d'un altre tipus. Quan els àrabs arribaren a les nostres terres trobaren molts camps plantats de vinyes de la

varietat moscatell, una herència romana desconeguda pels nous conqueridors. Per tal d'evitar temptacions van rebre l'ordre d'arrencar-les totes, perquè això del vi també ho tenien –i tenen- prohibit. Però com que l'ingeni humà treballa molt aviat, hom va pensar que aquells raïms tan preciosos i dolços podien transformar-se en pansa que era raïm sec i no tenia alcohol, al menys líquid. Així es va plantejar davant les autoritats que, assabentats de la necessitat de dolç que tenia el poble, per pròpia experiència, van permetre que les vinyes continuaren donant fruit i, fins i tot, que se'n plantaren de noves amb l'advertència de que no es fera vi. Aquella gent, refregant-se les mans de goig, es dedicà, per complet, a l'elaboració de la pansa amb sistema propi bastant diferent del que havien emprat els romans, els quals es limitaven a posar el raïm al sol fins que s'assecara, és a dir la pansa verge, mentre que els àrabs van introduir el lleixiu amb el qual el producte es feia més ràpidament. I així seguim. Al voltant de tot açò també hi havia el seu truquet i era que de tota la collita de moscatell no dedicaven més que una part a la pansa, la resta era per fer mistela que no era pròpiament vi i, amb això, s'acomplia amb les ordres superiors. Les autoritats miraven cap un altre costat en el temps de la maduració de la fruita i somrients esperaven l'hora del delme. Tot aquest tripijoc dóna origen al naixement d'una paraula castellana –*morisqueta*- quan ja els àrabs havien sigut obligats a convertir-se en moriscos.

I anem a parlar de la mona que també és cosa inventada pels àrabs. La mona apareix, després de la mal anomenada Reconquesta, sota el nom de *muna* i la seua elaboració va nàixer per raons de vassallatge, pel tradicional costum que tenen els pobres servs de doblar l'esquena davant els rics senyorets. Segons es conta quan arribava el temps de la sembra els amos donaven la llavor als llauradors i aquests, en agraïment al gran favor que els feien, perquè ells no podien distreure ni un sol gra, preparaven una massa amb farina, ous i sucre i això ho portaven com a present als senyors de terres i vides. Les mones d'aquell temps tenien, quasi totes, forma d'animals, molt semblants a aqueixes que solen fer-se pels xiquets i que s'elaboren pel temps de la Pasqua florida. Això de donar-li forma d'animal, a la massa, té el seu simbolisme. Ja sabem que els moriscos estaven indefensos front als senyors, que res no podien a la força i com, a més a més, eren molt supersticiosos van idear allò dels animalets pensant que d'alguna manera, farien engolir a tots els poderosos una bona quantitat de serps, fardatxos i gripaus. I allà en el fons del seu cor, mantenien la secreta esperança de que qualsevol cuca d'aquelles s'avivara dintre la panxa i rosegara les entranyes d'aquells que tant els feien treballar i sofrir. El que no sabien els moriscos és que eixa classe de gent no té entranyes i mal podien menjar-se-les encara que cobraren vida les bestioles.

La nòmina de menjars que han perdurat a través del temps és tan llarga que mai no acabarien. Tornant al Licenciado Aznar de Cardona podem conèixer que “eran grandes amigos de frutas y hortalizas. Hártanse de pepinos, berengenas y melones y no esperaban a que la fruta estuviese sazónada, la comían casi verde. Eran grandes amigos de pescados secos y baratos, bacalao, corvina, sardinas y pulpo. Gastaban mucho en aceite”. Aquest personatge cada vegada que vol parlar mal dels moriscos els posa en millor lloc. Unes ratlles abans renegava de l'arròs i ara de la verdura i el peix. Per sort, i com podeu comprovar, poca cosa ha canviat per aquí.

No vull finalitzar aquesta part de la conversa sense referir-me a la coca al calfó, producte típicament àrab, fins el punt que el forn per coure-la també és cosa d'ells. La coca al

calfó, a la calor del pis del forn, encara està tan present a la nostra taula com ho estava aquells dies. I també es conserva el seu ritual per menjar-la, és a dir cal acompanyar-la d'un tros de pebrot en salmorra i un bon raïm de moscatell, en el temps apropiat. No es comprén que l'hàgim deixat de costat i li donem preferència a la pizza italiana. Som així.

A l'hora que som i tant de parlar-ne de menjars pense que algú tindrà borborigmes a la panxa. No cal preocupar-se que acabem en una estona. Ara vaig a parlar-vos d'un costum ben viu com ho és, per exemple, l'oferiment d'aigua que sol fer la mare al seu fill, per tot arreu de la nostra terra. Des de fa tretze segles li diu el mateix: Vols ma? Ma es paraula àrab que vol dir, simplement, aigua. Mireu el temps que ha passat i encara ho segueixen dient totes les mares. I, cosa ben curiosa, sols s'ho diuen quan els xiquets són molt menuts, quan quasi no saben parlar. Una mica més endavant ja s'ha acabat la utilització de la paraula. Serà la força de l'atavisme, són les arrels que segueixen xuclant de la terra? La hi és, cadascú que traga les seues conclusions.

Una altra cosa que crida prou l'atenció i que qualsevol persona pot veure pels nostres pobles i casetes al camp són els brancals de les finestres pintats de blau i també en algunes portes. Què vol dir això? El blau és un color que donava certa seguretat als moriscos i pel que es veu encara hi ha gent que pensa d'aqueixa manera o actua impulsat per una força interior sense adonar-se que està mantenint una tradició centenària i supersticiosa. La seguretat que donava el blau consistia en què ja podien mirar els curiosos que el mal d'ull no entraria en una casa amb els muntants pintats de blau. Era un sistema de defensa, no pels lladres és clar, front aquells que són portadors de malalties, odis i enveges. El mal d'ull era cosa ben freqüent temps endarrera i encara hi ha molta gent que manté la creença. Segons es diu es tracta d'un influx malèfic que una persona pot exercir sobre una altra mirant-la de certa manera, el traspàs d'energia és tan fort que aquell que rep la mirada pot sofrir una forta depressió i perdre la voluntat per complet. El blau, pel que se sap i el que es veu és un bon remei. La por és lliure.

També tenim una altra varietat de mal d'ull i és la següent: Haureu vist –ho done per segur- com una mare, o una iaia, posa la seua mà damunt el cap del seu fill, o nét, quan algun veí o foraster li diu, amb la millor fe del món, que té un xicon molt bonic, gran o sabut. És un moviment instintiu, pense que atàvic, de defensa, per por que, per mig de llagoteries o carantoines, li entre qualsevol malaltia al petit. La mà estesa per damunt el cap de la criatura protegia del mal d'ull, perquè els cinc dits simbolitzen la família del profeta Mahoma, és a dir a la seua filla Fàtima, al seu gendre Alí i als seus néts Hassan i Hussein. Així de simple. Una vegada més queda demostrat que l'herència està ben viva. A hores d'ara no cal anar a països àrabs, per aquí, als mercadets, podeu trobar amulets amb la forma d'una mà oberta amb un ull pintat a la palma.

Torne, per última volta, al Licenciado Aznar de Cardona que com us he dit abans tenia una autèntica morisco-fobia. Deia l'home, sempre traient defectes: "Los moriscos comían siempre en tierra sin mesa ni otro aparejo que una simple estera, no usaban cubiertos, sólo utilizaban la navaja o incluso el hocino". Hi ha molta gent que encara fa el mateix i té moltes més possibilitats. Què volia el llicenciat que fera aquella colla de desheretats? Si ja hem dit que es passaven el dia en el bancal i quan arribava la nit i tornaven a casa sols tenien temps per

menjar qualsevol cosa de calent i deixar-se caure, rendits, sobre la màfega. Això, per sort, ha canviat prou. Ara els llauradors que van quedant, i cada dia són menys, tenen mula mecànica, cotxe i d'altres eines i solen anar una estona al bar, inclús disposen de temps per veure la televisió. El costum de passar el dia en el camp i per la nit sopar un plat d'arròs caldós fins fa quatre dies estava viu i jo, personalment, puc donar fe d'això, doncs quan ajudava al meu oncle a collir ametlles o garrofes quan tornàvem a la caseta hi teníem el platet de calent. I, a hores d'ara, són nombroses les llars que segueixen gaudint del calent per la nit, encara que no es tracte de cases de llauradors.

Tampoc s'ha perdut, i pense que mai no es podrà, la festa dels bous al carrer. Quan les alqueries van anar ajuntant-se i formant-se els pobles naixqué la festa i sempre els moriscos eren els més arriscats davant el bou, tal volta per demostrar als cristians el seu grau de valentia. No resta molt clar quina ètnia fou, realment, la introductora de la festa taurina. En els llibres ja es parla que els ibers ja feien ús de la seua fortalesa i gaudien amb la bravor de la bèstia. També es confirma que els àrabs, ja moriscos batejats, agafaren la festa com a cosa seua i es feren els amos del carrer. Hui el costum segueix ferm i esplendorós i pocs són els pobles que deixen de córrer les vaquetes els dies dedicats a les seues fetes majors. En tots els llocs del nostre país la imatge es repeteix: hi ha un valentet que caracoletxa davant la vaqueta intentant tocar-li les banyes, o aconseguint-ho. De vegades fa xisclar al personal, altres li fan palmes. Pel que podem saber el valentet d'aquell temps, del que estem parlant-ne, seria un morisc.

Un altre costum, de tipus religiós, que perdura també, no amb tanta intensitat com abans, especialment a les esglésies de pobles menuts, fa referència al fet de quan les dones, quasi sempre d'edat prou avançada, acudeixen als resos de la vesprada preguen amb veu alta, tant com si fossen sordes. La cosa ve de molt lluny. Com tots sabeu en aquell temps es feien els cristians a la força. La qüestió era ben senzilla: O et bateges o a l'Àfrica. Així els àrabs anaven convertint-se en moriscos. Acceptaven, perquè no tenien altre remei, però en el fons del seu cor eren fidels a les ensenyances de la religió dels seus pares. Assabentats els forçadors els obligaven a que, dintre de l'església i a l'hora de la missa, pregaren amb veu ben alta per tenir la seguretat que complien les formes i que, de bona veritat, parlaven amb el déu cristià i no amb l'àrab. Una manera molt especial de guanyar ànimes o perdre el temps, segons es mire, perquè el mateix ahir que hui i que demà el pensament serà lliure. Com he dit, i comprovat, algunes dones, ja que els homes solen anar poc pel lloc i molt menys de vesprada, segueix aquell ordre de coses sense saber que estan mantenint una tradició totalment morisca, àrab en suma.

A la Tunísia, on anaren a parar un bon grapat de moriscos valencians, segueix ferm el costum de portar una floreta a l'orella i no com detall de coqueteria, ho fan perquè creuen que amb això foragiten les mosques i els mosquits. Per tot arreu de la nostra geografia el llaurador sempre ha portat la floreta a l'orella o un bri de qualsevol altra herba i, possiblement, no coneguen l'origen del costum. Mai no acabaríem. De la petja que ens deixaren els moriscos parlen clarament moltes i moltes coses com poden ser per exemple, bona part de la vestimenta, valguen els saragüells, nombroses cançons com ho són la major part de les que s'empraven en el temps de la batuda, proveu a posar una emisora de radio nardaficana i recordareu l'era, la palla i l'esmorzar de batuda, els conreus de la terra, córrer la pólvora, la

xeremia... etc. Bona part de la nostra riquesa cultural roman assegurada damunt el substrat morisc. Noms de partides rurals, de pobles, cognoms de persones, forns, menjars i cal aturar-se. No en va han passat quasi tretze segles des de que van venir per aquests indrets i quatre des de que els van tirar de mala manera de la casa pròpia, perquè, en honor a la veritat, hem de dir que el nostre país actual aleshores era més d'ells que dels conqueridors que vingueren del nord. Però així és la vida i sobre tot la guerra que qui la guanya fa el que vol com deia aquell rei d'ingrat record: por derecho de conquista. Aquí van viure més de nou-cents anys i la seua petjada no hi ha qui la pugua esborrar. Alguns opinen que tots varen ser expulsats, que no se'n quedaren. Altres afirmen que molts s'enfugiren a les muntanyes fins trobar la mort. El ben cert és que l'article cinqué del ban que decretava l'expulsió ho deixà ben clar: "Y para que conserven las casas, ingenios de azúcar, cosechas de arroz y los regadíos y puedan dar noticia a los nuevos pobladores que vinieren, deben quedar en cada lugar de cien casas, seis moriscos con la mujer y los hijos que tuvieren, siempre que fueren solteros y estuvieren bajo la protección de sus padres".

Jo, personalment, estic convençut que fou així, que no tots varen abandonar la seua pàtria autèntica. La prova més fefaent la tenim si ens donem un volta pels pobles de l'interior, de la muntanya, els més allunyats de la costa. Hi trobarem persones que el seu físic descobreix la seua ascendència. I encara es pot trobar també alguna paraula que s'ha quedat enganxada al cervell per raons desconegudes que la naturalesa no vol mostrar-nos. Un dia qualsevol a la Vall d'Alcalà, la pàtria d'aquell àrab, Al-zarac, que va portar de cap aquell rei, Jaume I, que els valencians han fet seu, a l'hora del comiat vaig poder escoltar una paraula que podríem anomenar màgica, *salam*, perquè em va portar a un món desconegut, però pressentit. I jo acabe dient bona nit i gràcies.

Bernat Capó